

L'IET i la llengua catalana

Enguany l'Institut de Estudios Turrolenses celebra els 75è aniversari. Repassem la relació de l'entitat provincial amb la nostra llengua. [p. 5]

Tamarit màgic

El segon cap de setmana de març es va celebrar la 23a Trobada Nacional de Mags 'Florences Gili' a la capital cultural de la Llitera. [p. 8]

TEMPS DE FRANJA

Llegat Quintana-Schmidt

El matrimoni Sigrud Schmidt i Artur Quintana donen la seua extensa biblioteca i arxiu fotogràfic a la biblioteca d'Alcanyís. [p. 14]

Nova col·lecció en català

Gara d'Edicions enceta la col·lecció «Entre 2 aigües» amb el volum de narracions *Contes Compromesos*, de Marc Cornell. [p. 17]

Temps
d'escala
14

Parlen els manuscrits

*Pergamins de
Santa Maria d'Alaió*

Sumari

- 2 Cartes dels lectors
- 3 Editorial
 - Vinyetes al vent
- 4 Matarranya
- 6 Baix Cinca
- 8 Llitera
- 9 Ribagorça
- 10 Entrevista
- 12 Aragó
- 15 Acadèmia Aragonesa de la Llengua
- 16 Catalanofonia
- 17 Cultura
- 18 Tribuna

Imatge coberta: Fragment de la carta testamentària (1249) amb paraules en català del monestir de Santa Maria d'Alaó (Sopeira)

TEMPS DE FRANJA 157

Edita:

C. Sagrat Cor, 33. 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21
 · Associació Cultural del Matarranya
 · Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
 · Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès.
 redaccio@tempsdefranja.org

Gestió i administració: Cèlia Badet.

Maquetació gràfica:
 Carles Terès

Consell de redacció:

Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho
 Baix Cinca: Rosa Arqué
 Llitera: Josep Espluga
 Ribagorça: Glòria Francino
 Cultura: Hèctor Moret
 Entrevistes i Opinió: Carles Terès
 Catalanofonia: Hugo Sorolla
 Aragó: Màrio Sasot

En aquest número: Roberto Albiac, Marina d'Algars, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Alfonso Callejero, Sonia Ezquerro, Javier Giralt, Amado Llop, Josefina Motis, Vicent Pallarès, Francesc Ricart, Sergio Rivas, Ramon Sistac, Laia Solé.

Suplements:

Styli Locus: M. Llop, M. Sasot
 Temps d'escola: P. Nogués, P. Cucalon

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolin
 info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

En venda a:

Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saïdí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papereria Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** La 2 de Viladrich. **Vall-de-roours:** Camins Serret.

Cartes dels lectors

No podem aturar-nos

El mes de març ens ha portat una bona notícia a la gent que treballem pel medi ambient a Aragó: El Tribunal Superior de Justícia de la Comunitat ha fallat contra la concessió d'una pròrroga a Forestalia per poder instal·lar una planta de biomassa a uns 600 m del nucli urbà de Montsó.

Els tribunals han acceptat el recurs presentat per Ecologistes en Acció i a més, la sentència posa de manifest el tracte de favor que va rebre Forestalia per part del D. G. d'Energia i Mines de la DGA, en el seu informe signat el setembre de 2019, gràcies al qual l'INAGA va procedir a concedir la pròrroga al projecte.

L'oposició al projecte va començar l'any 2014 i n'hi ha molta gent que s'hi ha implicat amb força. El camí ha estat dur perquè a vegades la incomprensió per part de moltes persones és dura de suportar i les importants emissions que s'hagueren produït des de la planta de biomassa no pareixien motiu suficient per aturar el projecte (es volia fer cremar 1.200.000 kg d'encenalls de fusta al dia de forma continuada durant 8.000 hores a l'any). Aquesta crema hauria produït emissions rellevants de contaminants com a diòxid de sofre, òxids de nitrogen, partícules en suspensió, benzopirens i dioxines.

Desgraciadament, la negativa a la concessió de la pròrroga ha arribat per errors administratius de l'empresa però no per justificació ecològica. Però bé, aquesta vegada

la burocràcia ha ajudat i el TSJA condemna en costes a Forestalia i a l'INAGA.

Penso que aquesta sentència hauria d'animar-nos a tots perquè finalment la lluita ha donat resultats i els recursos han funcionat. A la nostra comunitat autònoma tenim molts focs encesos pel que fa al patrimoni mediambiental (molins, plaques, Canal Roya, Yesa, etc.) i no podem deixar de lluitar contra tots aquests projectes perquè els nostres fills i filles no ens ho perdonaran.

Belén Vilar

No ho puc entendre

Vaig assistir a la taula rodona de 'Veus en el cerç' a Alcanyís. Volia saber coses del col·lectiu de dones que han triat escriure en uns idiomes tan minoritaris dins la nostra comunitat autònoma, un fet molt desconegut per a la majoria d'aragoneses castellanoparlants com jo. Els ponents i l'actuació artística van ser magnífiques, però em va cridar l'atenció un grup de persones (algunes les coneixia) que negaven una realitat avalada per tantes entitats com la UNIZAR i els diversos instituts i càtedres aragonesos experts en la nostra cultura. Vaig sentir vergonya aliena i llàstima quan van fer petar la llengua i deien 'no-no-no-no' en escoltar el vers de la Teresa Jassà "som d'Aragó / i parlem català". Em va entristir molt la fòbia a aquesta part de la identitat aragonesa que supuraven. La ignorància és molt, massa atrevida.

Remedios Pueyo
 Alcanyís

A Temps de Franja *volem saber la teua opinió. Envia'ns les teues cartes, tot indicant el teu nom i població, a:*
 redaccio@tempsdefranja.org

COMARCA DEL

matarranya

INSTITUTO DE ESTUDIOS ALTOARAGONESES
 Diputación de Huesca

Gobierno de Aragón Dirección General de Política Lingüística

Diputació de Lleida Institut D'Estudis ILERDENCs
 Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Generalitat de Catalunya
 Departament de Cultura

TEMPS DE FRANJA
 Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

SUBSCRIU-T'HI
 T. 978 85 15 21
 redaccio@tempsdefranja.org

Recordem a tots els subscriptors de *Temps de Franja* que ens comuniquen la seua adreça de correu electrònic a
redaccio@tempsdefranja.org
 per rebre els butlletins electrònics

Parlar, raonar, xarrar... català a Aragó

Si alguna cosa uneix a tota la gent de la Franja és la llengua catalana, amb les seues respectives variants, naturalment. Un parlant de la Ribagorça pot portar una conversa normal amb una persona del Matarranya, una persona de Calaceit entén a una persona de Mequinensa o d'Aneto, i així podríem anomenar a tots els pobles catalanoparlants d'Aragó.

Aquest fet cultural propi de la part oriental d'Aragó, que inclou pobles de les tres províncies, Osca, Saragossa i Terol, va fer prendre consciència als alcaldes de la Ribagorça, la Llitera i el Baix Cinca, polítics i societat en general, per reivindicar la llengua catalana com a llengua pròpia dels habitants dels seus pobles quan es van reunir i van signar la Declaració de Mequinensa l'any 1984. A partir d'aquell moment es va creure que s'acordaria una Llei de Llengües per dignificar la llengua materna als pobles catalanoparlants d'Aragó.

Com a ciutadans amb drets i deures es va donar un gran pas, ja que es podia aprendre el català, de forma voluntària, a les escoles d'Aragó i, més endavant, als instituts. Poc a poc es van fomentar activitats, premis, publicacions, acords amb centres escolars de Catalunya, propers a les poblacions aragoneses, que encoratjaven una certa normalitat envers l'ensenyament de la llengua catalana a Aragó, fins arribar a l'actualitat en què ja es pot aprendre a la Universitat de Saragossa. Tot això no es va aconseguir de la nit al dia, hi ha hagut el treball de moltes persones de l'Administració del govern de la Diputació General d'Aragó, d'innombrables persones de la societat civil, altruistes, que han dedicat part de la seua vida i de la seua obra a treballar aspectes relacionats amb la llengua i la literatura catalana als pobles d'Aragó. S'han superat mol-

Signatures de la Declaració de Mequinensa
ARXIU

tes dificultats i entrebancs, només cal recordar que l'any 2013 es va haver de reivindicar el nom de la llengua catalana a l'Ajuntament de Mequinensa, amb participació de representants de totes les comarques aragoneses catalanoparlants, perquè li havien posat un nom postís i molla, gens científic.

Sembla que està mal vist dir que raones o parles català a l'Aragó. La nostra llengua permet que puguem entendre a la gent de Catalunya, de les Illes Balears, de València, del Rosselló i la Catalunya Nord, de l'Alguer i d'Aragó. El fet de pertànyer a una comunitat autònoma i compartir la llengua amb la d'una altra comunitat no és estrany. Així li passa a la llengua castellana, per exemple, que es parla a moltes comunitats i països diferents i a cada lloc la llengua té les seues variants lingüístiques i dialectals de tot tipus. En el cas de la llengua catalana a Aragó hi ha també diferents variants locals, segons les poblacions, i en alguns casos amb formes molt antigues, paraules molt semblants a la forma llatina. Ací radica la

gràcia i la riquesa de la nostra llengua, en la diversitat i alhora la comprensió i la normativa que ens uneix com a parlants d'un mateix idioma.

Probablement, si els mitjans de comunicació — diaris, ràdio, televisió i digitals — s'obriessin a publicar i raonar en les llengües maternes com l'aragonès i el català a Aragó, la població en general veuria i sentiria aquestes llengües com a germanes de la castellana, que és el que lingüísticament i científicament són, i es percebria com una cosa natural i pròpia de la comunitat.

No es poden menysprear les llengües ni les seues variants dialectals ni els seus noms científics, s'han de raonar, escriure i respectar. Ho diuen, entre d'altres, la Constitució Espanyola i la Unesco.

Hi tenim tot el dret a dir que raonem o parlem català!

Fruit de la llengua catalana als nostres pobles és la revista que teniu a les mans: *Temps de Franja*.

VINYETES AL VENT. Per Tarroc

Dia Internacional de la Llengua Materna

// CARLES SANCHO MEIX

Com cada any s'han organitzat al Matarranya diferents esdeveniments per commemorar el Dia Internacional de la Llengua Materna. El Govern d'Aragó va fer una extensa programació de les diferents entitats que hi participaven. Al Matarranya són les escoles i l'Institut on més activitats s'hi fan. Les propostes per als centres d'Infantil i Primària són moltes i diverses. La música va ser la protagonista el 21 de març al Saló Cultural de la Portellada en *D'ací, d'astí, d'allà* de La Chamenera (Àngel Vergara i M.ª José Menal) sobre la recuperació de la música tradicional en català i que organitza el CRA Alifara. També actuarà al CRA Olea de Castellote, al Baix Aragó. La música és present al CRA a Queretes amb Vicente Cortés i el seu *Contant, cantant i el llibre arrimant. A Ovelles del Matarranya*, Marta Fernández fa un taller sobre els usos de la llana al CEIP Vicente Ramos de Vall-de-roures. Sobre la llengua, *Paraules boniques* recupera el nostre vocabulari al CRA Algars a Queretes i Beseit i *El nostre parlar* treballa sobre les expressions il·lustrades al CRA Matarranya a Calaceit. En teatre, tenim *Nosaltres 2. Història cò-*

Marta Momblant a l'EOI d'Alcanyís
PEPA NOGUÉS

mica de la nostra història de Teatre Conino Gurillo al CRA Tastavins de Pena-roja o *Matarranya a escena* el 22 de març al Saló Cultural de la Portellada organitzat per el CRA Alifara. Els contes de Jesús Moncada recorreran totes les escoles del CRA Algars: Queretes, Beseit, Arenys i Lledó.

Els alumnes de Secundària, també han organitzat diverses activitats a l'IES Matarraña a Vall-de-roures. El 27 de gener tenien programada una representació teatral de *Tirant lo Blanch* al Col·legi La Salle de Reus, *Paraules pròpies* sobre la nostra llengua i el 16 de març *Un YouTuber a l'aula*, un taller dedicat a les noves tecnologies a càrrec de David Albesa.

També la capital del Baix Aragó, ha protagonitzat enguany moltes activitats en català per commemorar aquest Dia Internacional de la Llengua Materna. D'una banda, l'Ajuntament d'Alcanyís ha aco-

llit l'exposició «Veus en el cerç. Escriptores en aragonès i en català» a càrrec de la Direcció General de Política Lingüística i la Universitat de Saragossa que va inaugurar-se el 7 de febrer i es va cloure amb una taula redona el 14 de març. Activitats que

ja hem donat notícia a *Temps de Franja*. D'altra banda l'EOI, a través de Pepa Nogués del Departament de Català, el 20 de febrer es va presentar l'últim Premi Guillem Nicolau *Terra Lletra Aigua* amb la presència de l'autora, Marta Momblant, i Eva Latorre que dramatitzà alguns textos de l'obra. El 22 va presentar el grup de Facebook Paraules del Matarranya, el 24 la Xarxa Europea per a la Promoció de la Diversitat Lingüística, a càrrec de Miquel Àngel Sureda, i el 4 de març Rémi Carbonneau va presentar «El cas del Sorà a Alemanya». Estos actes es van poder seguir on line. Els alumnes de l'EOI també van fer una visita guiada a l'exposició *Veus en el cerç*. Una altra activitat programada és *Cantant Desideri*, amb el cantautor Fernando Mallén.

Com veieu una diada molt intensa i celebrada que s'ha perllongat en el temps, amb moltes activitats programades per a tots els gustos.

ESPARILLANT PARAULES

Albiac // Roberto Albiac

Recordo aquell moment, de fa casi 15 anys, en què anava a publicar una foto familiar i, acabant de teclejar «Albiac», Facebook me va preguntar si volia etiquetar algun dels parents o coneguts baixmatarranyencs que tenia al meu llistat d'amistats —en qui compartia eixa part del DNI— o si, al contrari, volia indicar a quina població de l'anterior Midi-Pyrénées havien immortalitzat aquell instant. Sorprès, vaig triar eixa curiosa opció descobrint així, casualment, que això acabat en -ac que em definie, realment, ere també un grupet de tres *communes* occitanes propet de *Toulouse*.

De la mateixa manera que la passió per la història, i per entendre qui sem, mos havie espentejat als dos germans a regirar tots los llibres d'actes de ca la vila i les calaixeres de ca nostra per a completar l'arbre genealògic: vam emprendre aquell viatge al nord dels Pirineus, en la mentalitat que aquell mateix trajecte, probablement, també l'haurie seguit lo primitiu

Albiac que va fer cap al Baix Aragó. La primera *albiacoise* del departament del Lot en qui vam parlar va al·lucinar en lo nostre carnet: la seua aldeeta de 70 veïns ere «un nom de famille espagnol»! A la Haute-Garonne un atònit historiador local albiacois mos explicave orgullós què havie trobat sobre la seua vila de 225 habitants: «Albiacum» volie dir «la finca d'Albius» i, si aneu a Aveyron, podreu resar a Notre Dame d'Albiac.

A la pregunta del per què del nostre llinatge per la vella Corona d'Aragó, mos va fer reflexionar: així com als últims segles, molts dels nostres s'han vist obligats a anar a buscar una vida millor enta el nord, durant centúries, van ser los occitans los que van anar cara el sud per guerres de religions, superpoblació o subsistència i, si van triar eixa destinació, va ser perquè la llengua i la cultura que trobarien ere casi com a la seua. Venim de migrants sense fronteres.

L'IET i la llengua catalana

// C. S. M.

L'Institut de Estudios Turolenses, creat per la Diputació de Terol el 1948 comptava amb tres línies d'actuació: ajuts a la investigació a través de diverses publicacions; la celebració de congressos jornades i conferències, i exposicions i actes públics. Però fins el 1987 l'entitat res havia fet pel reconeixement, dignificació i promoció de la llengua pròpia i històrica de les vint-i-cinc viles catalanoparlants de la província. La nostra col·laboració amb l'IET s'inicia el 1988 quan Artur Quintana, en nom d'un col·lectiu d'investigadors va sol·licitar un ajut, per promoure una «Recollida de la literatura popular catalana al Baix Aragó», petició que ens va ser acceptada. Una vegada acabada la recerca l'entitat terolenca es comprometia a publicar els materials recollits.

L'IET compleix la promesa i el 1995 es publica, amb col·laboració d'ASCUMA i Carrutxa, *Lo Molinar. Literatura popular catalana al Matarranya i Mequinensa*, el volum 1. *Teatre i narrativa* a cura d'Artur Quintana i el 3. *Gèneres menors de literatura popular* a cura d'Hèctor Moret, editats en la col·lecció «Lo Trill» de l'ASCUMA. I, un any després, 2. *Cançoner* a cura de Lluís Borau i Carles Sancho. La bona col·laboració d'ASCUMA amb l'IET en la recerca de la literatura popular portarà a la primera a la seua adscripció a l'entitat terolenca el 1998. L'any següent Artur Quintana demana un ajut a l'IET per a recuperar la correspondència de Desideri Lombarte i gràcies a eix suport el 2002 es publica *Epistolari de Desideri Lombarte (1981-1989)* a cura de Artur Quintana, el núm. 8 de la col·lecció «Lo Trill». El 2007 José Miguel Gràcia com a president d'ASCUMA i Carles Sancho formaran part del Consell Científic de l'IET, el primer fins el 2011 i el segon fins 2013.

En una reunió del Consejo Científico el 2008 Montserrat Martínez, presidenta de l'IET, proposà crear una col·lecció de llibres en català que va ser molt ben rebuda, sense excepcions, per tots els membres del consell. «Lo Trinquet» serà el

nom del projecte i Artur Quintana serà el director i el consell editor el formaran José Miguel Gràcia, Artur Quintana i Carles Sancho. L'any següent es van publicar els dos primers números de la col·lecció: *Roda la mola. Poesia del Baix Aragó de llengua catalana dels orígens als nostres dies* a cura d'Artur Quintana i *Fora de temps, fora de lloc*, una obra de teatre de Marta Momblant, barcelonina que visqué llargues temporades a Beseit. En la presentació de la col·lecció s'estableix que «tindrà un ritme de publicació de dues obres l'any» però va ser l'únic any que ho va complir. L'any següent es va publicar el tercer volum de «Lo Trinquet» *Pasqual Andreu, lo Florit*, un poemari sobre el bandoler, de José Miguel Gràcia. Una novel·la històrica inèdita de Desideri Lombarte serà el següent títol de la col·lecció, *Les aventures del sastre Roc d'Arça* que es publicarà el 2011. Un any més tard es publica *Menú: la cuina del cor*, un poemari de Cesc Gil, autor català d'origen pena-rogi.

Obra Poètica Completa de Desideri Lombarte, primer volum de la col·lecció Biblioteca Turolense i el 7 llibres editats fins avui de la col·lecció «Lo Trinquet»
CARLES TERÈS

El 2013 l'IET edita la revista *Turolenses*, portaveu de totes les entitats culturals de la província (entre elles ASCUMA) de la qual n'Artur Quintana serà nomenat membre del Consell Assessor. Durant estos deu anys s'ha publicat col·laboracions en català de Juli Micolau, Hèctor Moret, Artur Quintana, Lluís Rajadell, Carles Sancho, Emili Samper i Carles Terès. *Senderes de gebre*, novel·la de la beseitana Susana Antolín, serà el sisè número de «Lo Trinquet», publicada el 2015.

L'IET col·laborarà amb Onada Edicions en la publicació el 2018 de *Maquis i masovers: entre la resistència, la supervivència i el terror*, de Raül González Devis. L'entitat terolenca editarà, en format digital el 2019, el *Llibre dels testaments (1398-1429) d'en Pere Oriola, notari de Fondespata*. Edició i estudi lingüístic del professor de la Universitat de Saragossa i president de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua Javier Giralt Latorre, treball que es pot baixar gratuïtament d'internet. Una nova col·lecció de l'IET veurà la llum el 2021 Biblioteca Turolense, «dedicada a l'obra completa d'autors de la província», que s'iniciarà amb *Obra poètica completa de Desideri Lombarte*, l'edició de la qual és a cura d'Hèctor Moret, Artur Quintana i Carles Terès. Després de set anys sense publicar cap títol a la col·lecció «Lo Trinquet», el 2022 sortí al carrer *Aplec*, un poemari del freixnedí Juli Micolau.

Estem d'enhonorabona per este aniversari tan especial a tots els qui formem part de l'Institut de Estudios Turolenses pels setanta-cinc anys de camí recorregut des de la seua constitució el 1948, pel foment i la promoció de la investigació i divulgació cultural en el nostre territori. Estem especialment agraïts per la col·laboració en el nostre projecte associatiu –ASCUMA– durant estos últims trenta-cinc anys en què hem caminat plegats. Desitgem que l'entesa es perllongui per molt de temps per bé de la nostra llengua i cultura.

Dones lectores, dones escriptores

// CARMÉ MESSEGUER

El passat divendres 10 de març, a les 20:00 del vespre, el Palau Montcada de Fraga va acollir la trobada amb les escriptores Teresa Ibars i Anna Sàez, dins del marc dels actes del Marzo poètic que organitza cada any la Delegació de cultura de l'Ajuntament de Fraga al voltant del Dia de la poesia (21 de març).

Teresa Ibars (Aitona, Segrià, 1962), historiadora de formació i arxivera a la Diputació de Lleida, va llegir un fragment del seu relat «L'exèrcit de formigues» en homenatge a les dones de generacions anteriors que van treballar incansablement perquè la nostra pogués anar a estudi. El seu volum *Atles de l'oblit* (Pagès, 2019) retrata, a manera d'estampes, la vida i les persones de la població del Baix Segre que la va veure nàixer. La periodista al diari Segre Anna Sàez (La Granja d'Escarp, Segrià, 1969) va explicar anècdotes protagonitzades pels personatges granjolins que integren el seu *Batre records* (Fonoll 2020), selecció d'articles publicats en la seua columna El retrovisor.

Les dos autores, amb lligams amb

Fraga (l'una hi té enterrat el padrí i la padrina de l'altra era originària d'aquesta població i a més hi va fer els estudis de BUP), van reflexionar sobre l'ofici d'escriure, van donar compte de les seues lectures (sistemàtiques Ibars, passant per un període d'àvida lectura de literatura feta per dones; més tastaolletes Sàez, que sovint ha de llegir a corre-cuita a causa de la seua feina) i, definint-se com a tafaneres empedreïdes (una com a historiadora i l'altra com a periodista), van coincidir a haver volgut rescatar de l'oblit, però sense nostàlgia, la vida del darrer segle en les respectives viles natals, tot re-

Les escriptores en un moment del seu diàleg
CARMÉ MESSEGUER

coneixent el mestratge de Jesús Moncada en la dignificació literària de les nostres comarques.

Amb un estil més líric Ibars i un registre més periodístic Sàez, ambdues escriptores recreen paisatges i paraules compartides amb la Ribera del Cinca, cada vegada més llunyans en el temps i, també, geogràficament.

La programació de Marzo poètic compartirà amb concerts, presentacions de llibres o recitals com el del músic i poeta Àngel Petisme.

U12

Josep Carbonell Vidallet // Esteve Betrià

Nascut a Mequinensa el 1956, aquest 23 de febrer ha mort a Menorca Josep Carbonell Vidallet. En Josep —'lo Sastre', com encara ara és conegut pels mequinensans— es mostrà de sempre apassionat per la història antiua i, molt especialment, per l'arqueologia de Mequinensa. Col·laborà, fa quaranta anys, en el número 7 (hivern de 1990) de la històrica revista *Desperta ferro!* amb un breu article, «Prehistòria i romanització de Mequinensa», on donava notícia de l'inici de l'excavació del jaciment de l'Edat del Bronze dels Castelletes —les restes d'un estratègic poblat ibèric situat dalt d'un tossal al marge esquerre de l'Ebre al seu pas pel terme de Mequinensa— a càrrec d'un grup d'arqueòlegs de la DGA coordinat per José Ignacio Royo Guillén, investigador amb qui va col·laborar en aquest i en altres jaciments neolítics i descobrir vestigis prehistòrics i romans en diferents punts del terme municipal de Mequinensa (Barranc de Julia, Riols, Vallfera, Vallmajor...).

Amb tot, és gràcies a diverses xerrades i articles, en col·la-

boració, publicats a l'anuari *L'Angorfa* del Grup d'Investigació Coses de Poble, on amb més detall descriu restes arqueològiques i notícies de la prehistòria i del passat romà de Mequinensa, en especial a propòsit de la localització d'Ocotogesa, població esmentada per Juli Cèsar en *De Belli Civili* com a punt per poder travessar l'Ebre, una *oppidum* que, sens dubte, en Carbonell situa al terme municipal de Mequinensa, en concret a prop dels Castelletes, sinó el mateix poblat.

Josep Carbonell, administratiu jubilat de mina, autodidacte de formació —tot i que estudià Humanitats a la UNED—, també es mostrà implicat en difondre la història de les explotacions mineres del terme de Mequinensa.

Quan la vida el va portar a Vilanova i la Geltrú, a la riba de la Mediterrània, va fer que, inevitablement, s'impliqués en les recerques a propòsit del passat romà del Garraf, on abocà una gran passió i empatia per difondre coneixements tant amb la canalla com amb la gent adulta.

Josep, com diem amics i família, *Sit tibi terra levis*.

Francesc Serés: La pell de la realitat

// BERENGUER DE MUSSOTS

El maití de dilluns 3 de març va celebrar-se a la sala Pi i Sunyer de la seu barcelonina de l'Institut d'Estudis Catalans, la Jornada de 2023 del Cicle Clàssics Contemporanis organitzat per la Societat Catalana de Llengua i Literatura amb el títol «Francesc Serés: la pell de la realitat». En la Jornada d'enguany s'analitzà l'obra narrativa, i també dramàtica, de l'escriptor saidinès; els participants foren el professor de literatura catalana i teoria de la literatura a la Universitat de Girona Xavier Pla amb la ponència *Francesc Serés, la literatura com a política de reparació social*; la traductora i professora de la Universitat Autònoma de Barce-

Cartell de la jornada

lona i de la Universitat Oberta de Catalunya Simona Škrabec amb *La matèria, la flama, les cendres. Una lectura de Francesc Serés*; la crítica literària Júlia Ojeda amb *La realitat com a matèria primera: crisi, treball i conflicte en la narrati-*

va de Francesc Serés; la professora d'antropologia de la Universitat Autònoma de Barcelona amb *Desdibuixant fronteres: Serés, etnografia i literatura*; el professor de literatura catalana a la Universitat Autònoma de Barcelona Francesc Foguet amb *Les primeres incursions teatrals de Francesc Serés*; i el professor de la Universitat Autònoma de Barcelona i de la Universitat Oberta de Catalunya Pep Sanz Datzira amb *Rússia al Baix Cinca: Serés traduït*.

La jornada finalitzà amb una entrevista a Francesc Serés a cura d'Alba Granell. Les actes de la jornada està previst que es publiquen en la col·lecció «Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura».

Crònica d'un somni compartit

// CARMÉ MESSEGUER

Llegeixo la darrera novel·la de Francesc Serés, *La mentida més bonica* (Proa, 2022), que recrea episodis del Procés a través dels records d'una parella de docents de secundària, la Marina i en Carles, en el dia de la seua jubilació. La impressió de l'exemplar que tinc entre mans ha quedat una mica defectuosa i la tinta d'algunes pàgines sembla a punt d'esvair-se. Això em fa pensar si la memòria del Procés, de la intensitat dels moments viscuts, acabarà esvaint-se sense deixar res més que titulars d'hemeroteca i quatre ratlles en

els llibres d'història. Per la novel·la desfilen personatges que hi van col·laborar activament, els que estan pendents de judici, els que hi han perdut les il·lusions, els qui es van ensumar que alguna cosa no anava bé i se'n van distanciar... i una inquietant enquesta que, com les consignes del Tsunami democràtic, corre pels grups de Signal: «En quin moment vau ser conscients que els polítics menti-

en?» Cronista d'una realitat incòmoda, Serés assumeix el paper de denunciar públicament que «l'emperador anava nu», tot admetent que la realitat és una construcció feta tant de veritats com de mentides. De lectura amena, salpebrada amb detalls de la vida quotidiana que la fan ben propera, *La mentida més bonica* és una novel·la catàrtica necessària per continuar somiant.

Marques de bales a les parets // Vicent Pallarés Pascual

Tot i l'esforç dels dies i les persones per esborrar-les, encara hi resten. M'impacten, els forats que deixen les bales a les parets de les cases velles com si fossin recordatoris. Restes de guerra i de conflictes que ens indiquen que els humans van utilitzar-hi armes de foc. Indrets on es va desitjar la mort de l'altre sense saber-ne amb certitud si s'aconseguiria o no.

He vist aquestes marques a les parets en diversos indrets del món on la pau s'ha trencat; tot i això, les històries són sempre semblants: dues parts que no suporten l'alteritat i intenten imposar les seves idees per la força. Malgrat el pas dels jorns, aquestes cicatrius existeixen, silencioses. M'expliquen, fins i tot, històries. Em mostren imatges mentals de la situació.

M'indiquen els angles de tir possibles. També la intensitat de l'impacte. M'amaguen si hi va haver víctimes, però, de vegades, ho pressuposo: és la seva finalitat.

Em parlen de temps convulsos que s'obliden ben prompte. Cadascun d'aquests forats es taparien per la voluntat humana. Mai agrada veure episodis foscos o notar com ve el seu record com un vent. De vegades, els inconvenients per a esborrar-les són la seva ubicació o la desídia d'algun propietari, que no veu ben bé la procedència d'aquell impacte amb tanta història que té a la seva paret, que demostra la insistència de les bales a deixar marques en el temps que resten molts anys a la memòria. Com a cicatrius perennes d'allò que va ser. Impossibile d'oblidar.

Intensa màgia a Tamarit

// PEP ESPLUGA

Un any més a Tamarit es va celebrar el tradicional festival de màgia organitzat pel col·lectiu Pro-Tamarit, que va comptar amb professionals de la màgia vinguts de tot l'Estat i va proveir un entreteniment d'altura per les milers de persones que s'hi van aplegar. La 23a Trobada Nacional de Mags 'Flores Gili' va tenir lloc els dies 10, 11 i 12 de març.

La Trobada es va iniciar el divendres amb un homenatge a José Flores Gili, el mag tamarità que dona nom a l'event, amb diversos actes de màgia a les escoles (també d'Algaió), i amb una actuació a distància curta del mag Jordi Caps, guanyador de la radera edició del programa Got Talent de Telecinco. El dissabte es va inaugurar la placa d'aquest mag a l'anomenat 'Passeig Màgic', un lloc que, a la manera del cinematogràfic passeig de la fama de Los Angeles, cada any suma noves plaques de reconeixement de mags famosos.

El dissabte pel matí es van fer sessions de màgia i vermut simultànies en diversos escenaris, bars i cases particulars. Una bona oportunitat per a visitar per dins antigues cases senyoriales com Casa Cariello o Casa Naval, així com per valoritzar un patrimoni que encara es manté en peu (del qual Tamarit ha patit tantes pèrdues en les últimes

La Casa de la Vila de Tamarit els dies de la Trobada
PEP ESPLUGA

dècades). A la tarda van continuar sessions de màgia i es va fer la Gran Gala, presentada per Isaac Jurado i amb la participació dels mags Álvaro Cortés, Solange Kardinaly, Rubi Férez, Charlie Mag i Arkadio. A la nit els mags van fer un sopar de germanor amb els organitzadors.

El diumenge va continuar la màgia al carrer i en distàncies curtes, i es va descobrir una nova placa al Passeig Màgic (bé, en realitat és la Plaça d'Espanya) en honor del mag Dani DaOrtiz, qui també va plasmar les seves mans i signatura sobre el ciment. Finalment, es va organitzar una Gimcana Màgica que va comptar amb més d'un centenar de persones inscrites. Totes les nits, a més, es van fer sessions de 'màgia golfa' als bars de la localitat. Un

programa d'allò més complet i amb actes per a tot tipus de públics.

Malgrat ser encara hivern, un anòmal temps estiuenc va facilitar que totes les activitats exteriors es poguessin fer sense entrebancs, a diferència de l'any passat, i va propiciar que hi hagués un públic multitudinari en totes elles.

Cal tenir present que la Trobada no és només

un festival de màgia, sinó una fira professional d'àmbit estatal que compta també amb nombrosos actes, conferències, cursets o trobades, reservats només per a professionals del sector.

L'envergadura que ha adquirit el festival de màgia mostra la important capacitat organitzativa del Col·lectiu Pro-Tamarit, capaç de dur a terme esforços de tota mena per aconseguir, un any més, la celebració d'un acte amb multitud d'escenaris, professionals i públics en paral·lel. Un esforç logístic de primera magnitud que cal reconèixer i agrair. Potser és que s'han pres de debò el lema de Flores Gili: "Creure en la màgia és fer-la real". Esperem que dure molts anys i que hi pugem anar tornant.

SE VA SOLSINT

Al voltant de la distorsió // Patrici Barquín

En los principis de l'ús de la guitarra elèctrica, com que els amplificadors no estaven molt desenvolupats, quan es pujava excessivament lo volum, apareixia la distorsió que era tinguda per una errada de so inacceptable.

A mi la distorsió sempre m'ha paregut que s'assembla molt an allò que anomenem adolescència i primera joventut, perquè l'adolescència té el costum d'irrompre a la vida de les persones humanes amb una intensitat desconeguda fins aleshores. És temps de descoberta, d'explosió de la sexualitat tant salvatge com l'erupció d'un volcà hawaïà. Temps tant sorprenents com los primers llavis entreoberts disposats a deixar lliures les llengües que s'entrellaçaran en una dansa humida i sensual. Temps d' enamoraments i de decepcions i cors fets bocinets. També temps d'explorar música, la nostra música; aquella que ens farà emocionar-mos, cantar a crits i ballar com un bruixot encomanant-se als deus. Temps en què

la nostra vitalitat ens situarà al centre de la vida i ens n'alegrarem tant que ens provocarà patiments i alegries per igual. En definitiva, estarem patint una distorsió igual que la que va patir Willie Kizart, quan anant cap a l'estudi de gravació se li va fer malbé una de les vàlvules de l'amplificador i, al no disposar de recanvis, va decidir continuar amb la gravació i va transformar allò que es tenia per una errada inacceptable en una virtuositat.

Doncs, tal i com li va passar al bo de Willie, aquella distorsió que vam patir a l'adolescència, l'hem de veure com un passat que ens empeny cap a la vida adulta i que ens pot servir per a meravellar-nos de cada moment de la nostra vida com a únic i irrepitible. I per a esperar els moments que encara ens queden per viure com una descoberta esperançadora.

Bé, estic una mica tendret, però és que la vida me continua sorprenent, i això que encara l'he d'anar solsint.

El que no diuen les pedres ho diuen els manuscrits

// GLÒRIA FRANCINO PINASA

Enguan si celebren els 900 ans de la consagració d'algunes igllesies ribagorçanes per part del bisbe Ramon de Roda d'Isàvena, entre les quals, Santa Maria d'Alaó de Sopeira. Tots estos temples religiosos i culturals de l'edat mitjana són els vestigis d'una època important dels comtats de la Ribagorça i del Pallars.

Un dels llocs d'estos convents eren els escriptoris, on els frares copiaven manuscrits des de punta d'alba. En el cas del monestir d'Alaó el seu *Cartoral* recull més de tres-cents documents des dels anys 806-814 fins el segle XIII. La seua vàlua radica no només en la seua antiguitat sinó en la quantitat d'informació de la història propera. Es pot descobrir consagracions d'esglésies, compres, vendes, donacions, antropònims com noms d'abats, de comtes, de gent dels pobles, oficis, topònims com noms de pobles, d'esglésies, d'ermites, de finques i trossos, cultius, plantes i arbres, mesures, monedes, productes, construccions...

En esta ocasió volem comentar alguns aspectes d'un pergami de 42x15 cm del monestir de Santa Maria d'Alaó, per cert, venut en una subhasta l'any 2017. El transcriu Víctor Oliva en la seua aportació *Documents sobre'l català parlat a Sopeira (Aragó)* l'any 1906 al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Es tracta d'una carta testamentària de desembre de 1249. Està escrita en llatí, però amb paraules i frases catalanes, que expliquen els conceptes més importants en la llengua materna de les persones implicades en les transaccions del text: Guillem d'Aguilar fa la donació d'un molí d'Areny, *areig*, en el lloc que es diu *asolimira*, al monestir de Santa Maria d'Alaó i altres béns a les esglésies dels Molins, Pallerol, la Peira.

Víctor Oliva té la cura d'escriure en cursiva les paraules que hi apareixen en català antic, que copiem

Monestir de Santa Maria d'Alaó. Sopeira
GLÒRIA FRANCINO

a continuació: *conreu axí com he costum*, 'conreu així com tinc costum', la forma *he* del verb haver en l'edat mitjana, tant en català com en castellà, amb el significat de 'tenir, tinre'; *cegia del molí que puscha mudar... mils larga li pot anar*. *Com io G(uillem) dauant dit lo do a sancta M(aria) alaó per dar o per vendre*, ací es fa referència a la 'segla del molí que pugue canviar ... mils llarga li pot anar. Com jo Guillem abans dit, el dono a Santa Maria Alaó per dar o per vendre'; per la pedra *iosana* (la mola jossana era la mola fixa del molí d'oli) que *es en lo molí que fassa solue* 'és en el molí que face pagar?'

A l'església de Sant Pere dels Molins dona *la deuma de la nostra part del molí que auie ab fenij e. VIII sols que auia pres de la deuma que i sian pagadas* 'el delme del molí de la nostra part que tenia amb fenij i els VIII sous que havia pres del delme li siguen pagats'. A l'església de Santa Maria de Pallerol: *VI argensadas de oli per tres quadragesimas que i sian cremades* 'VI argensadas (mesura) d'oli per tres quadragèssimes (mesura) que hi siguen cremades'. A l'església de

Santa de La Pedra els *usaticos* (costums) que *ia ven de un an* 'que hi tenien d'un any'.

Guillem d'Aguilar dona també a la seua esposa Arssendi de Pallerol, amb filles o sense, mijantçant el present instrument públic, unes terres al terme d'*areig*, Areny, *un camp que io i e* 'un camp que jo hi tinc' *al villar dels torrents ab totes les meloras que io i e feitas et ab las compres* 'al vilar dels Torrents amb totes les millores que jo hi he fetes i amb les compres'. I afegeix una vinya que

compre de bernat prebere a solemira 'que (vaig, vai) comprar a Bernat prebere a Solemira'. I els horts que *a mi dona* 'que em, mi donà'.

Segons aquest testament a Areny hi ha un casal que es diu Aguilar, nom que actua com el cognom de Guillem. Al terme d'Areny hi ha uns horts que són a tocar del riu Noguera Ribagorçana, propers al Pla d'Aragó, que Xavier Terrado recull al seu llibre *Toponimia del Municipio de Arén* com l'Horta de Solomera, que segurament són el mateix nom de *asolimira* i *solemira* d'esto text medieval, i es troben més amunt d'on eren el Molí Nou i el Molí Vell d'Areny, probablement, el molí que Guillem d'Aguilar deixa al monestir d'Alaó. Pel que fa al vilar dels Torrents, al mateix recull de Terrado apareix Los Torrents, topònim de Sobrecastell, i, Bernat és un nom de casa de Sobrecastell.

Els testimonis de la carta i del testament són *Pere de Agilar* i *Johannes sanxez* que l'han de *tenir et atendre bé*. El manuscrit està escrit i signat per *johannes presbiteri de sancti petri* 'Joan prevere de Sant Pere'.

IGNACIO LÓPEZ SUSÍN, DIRECTOR GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, PREMI FRANJA 2022

«No s'entendria en 2023 un Aragó que no pogués autogovernar-se»

// MÀRIO SASOT

José Ignacio López Susín (Saragossa, 1956) és llicenciat en Dret i funcionari de carrera de l'Administració de Justícia des de 1979. En 1998 participà com a jurista en l'elaboració del primer avantprojecte de Llei de Llengües d'Aragó. Fou membre de l'extint Consell Superior de las Llengües d'Aragó, i des de 2015 és director general de Política Lingüística del Govern d'Aragó. El passat 10 de desembre, va rebre, durant la Gala de l'IEBC a Fraga, el premi Franja, Llengua i Territori 2022 «per la seua persistent labor en favor de la visibilitat i dignificació de la llengua catalana a l'Aragó i de les llengües pròpies d'Aragó en general».

Com vas passar, d'una formació jurídica convencional a interessar-te per l'aragonès i els aspectes jurídics de la normalització lingüística, la cooficialitat, etc.?

Tota la meua família materna procedeix d'una zona de parla aragonesa, situada en l'actual comarca de la Plana de Uesca, per tant la llengua que escoltava a casa dels meus avis era l'aragonès. Aquesta circumstància em va fer interessar-me per la situació lingüística d'Aragó a través de la meua formació jurídica.

Conta'ns l'experiència d'aquells joves aragonesistes que a finals dels 70 i principis del 80 vareu fundar el Rolde d'Estudis Aragonesos, la Fundació Gaspar Torrente, el Consello da Fabla... D'aquells somnis i il·lusions juvenils, quins s'han complert avui dia i quins no?

A la fi dels 70 existia un desig molt fort per aconseguir la democràcia, la llibertat i conquistar els drets que ens havien estat robats després de la guerra civil. En aquest context, uns pocs estudiants universitaris, preocupats per la cultura aragonesa i per Aragó en general, vam decidir unir-nos per a treballar per la nostra cultura i les nostres llengües. En el meu cas, amb la fundació, en 1977, del Rolde de Estudios Aragonesos (REA) i més tard, en 1986, de Chunta Aragonesista. No vaig participar en la fundació del Consello d'a Fabla Aragonesa, encara que m'hi vaig unir uns anys després. La Fundació Gaspar Torrente és bastant posterior, perquè va iniciar la

seua marxa en 1998.

Respecte als anhels d'aquells anys, jo crec que podem estar bastant satisfets. Quan va néixer el REA encara vivíem en una dictadura, amb l'amenaça del transvasament, les centrals nuclears, la despoblació... i el somni d'un Aragó autònom era això, un somni. 45 anys després crec que l'avanç és palès. No s'entendria en 2023 un Aragó que no pogués autogovernar-se, que no tingués poder polític, malgrat que, és evident, s'hagués pogut avançar més, especialment si haguéssim accedit des del principi per la via ràpida, alguna cosa que no es va poder fer gràcies a un personatge nefast que encara està fent de les seves en la política aragonesa.

En aquests set anys i mig de vida de la Direcció General de Política Lingüística s'han assolit molts avenços en matèria d'ensenyament de les dues llengües pròpies del territori, de presència d'aquestes llengües en els mitjans de comunicació i, quant a normalització institucional s'ha creat, entre d'altres iniciatives, l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua i els seus dos Instituts. Podries destacar alguns aspectes concrets d'aquests tres àmbits d'actuació que més t'hagin satisfet?

En l'àmbit de l'Educació i referit al català, destacaria sens dubte, l'elaboració dels currículums de totes les etapes educatives. En el cas de l'aragonès, a més d'això, la realització d'exàmens de nivell fins al C1, ja que no ens van permetre

J. I. López
Susín
GOBIERNO DE
ARAGÓN

incloure aquesta llengua a les escoles d'idiomes, com sí està el català. També hem aconseguit crear places de català en les plantilles orgàniques, perquè sigui possible establir al professorat.

Incorporar les dues llengües en els mitjans públics de comunicació també ha estat una fita que ha aconseguit normalitzar la seva presència en la vida social. La creació de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, amb una gestió llarga i difícil, ha estat també molt important. És d'esperar que aquesta institució estigui a l'altura que s'espera d'ella per a no generar frustracions, sobretot en l'àmbit de l'aragonès.

Està pendent d'aprovació la regulació de l'ús de les nostres dues llengües minoritàries en l'àmbit de les administracions públiques. Quan això es concreti haurem fet alguns passos fonamentals per a un futur que veiem amb esperança si es continua en la mateixa línia que

aquests anys després de les eleccions de maig.

Dins l'apartat de divulgació i visibilitat de les nostres literatures, una iniciativa que em sembla molt interessant i no és prou coneguda és el de la Biblioteca Virtual de l'aragonès i el català. Ens pots explicar en què consisteix?

Aquest projecte consisteix a tenir en línia tots els documents que es troben en els arxius municipals i provincials d'Aragó tant en aragonès com en català, discriminats per llengua. És un treball realitzat durant més de dos anys pels arxivers del Govern d'Aragó que han indicat la llengua en què estaven escrits els diversos documents. D'altra banda en l'apartat LLIURA es troben manuscrits que no estan en arxius aragonesos i tot lo que està publicat en o sobre l'aragonès al llarg de la història, en molts casos amb accés digital.

En un govern multipartit com l'aragonès actual, l'actuació i la mateixa existència d'una DGPL no s'haurà vist amb igual complaença per part de totes les forces polítiques que hi formen part. Ha hi hagut alguna tensió per aquest motiu en el si del govern en algun moment, especialment en aquesta última legislatura on està present el PAR?

És evident que quants més actors hi ha en un govern més complicat és arribar a acords i, per tant, les actuacions cal modular-les perquè els equilibris es mantinguin.

A molts catalanoparlants ens sembla que aquesta llengua s'ha anat escoltant en els mitjans de comunicació públics d'amagatotis, per la porta petita, a través de programes bàsicament concebuts per l'aragonès com *Charrin Charran* o *A escampar la boira*. Tan difícil és encara avui dia fer visible de forma natural el català en els mitjans públics aragonesos?

Hauríem de felicitar-nos que, per fi, les dues llengües minoritàries hagin entrat en els mitjans de comunicació públics. És clar que no ha estat fàcil i que hi ha molta feina darrere. Amb "Charríncharrán" es va obrir una porta a través de l'aragonès i en "A escampar la boira" hi ha dos

López Susín al lliurament dels primers premis Desideri Lombarte, a Pena-roja, el 2016
CARLES TERÈS

presentadors: un que parla en aragonès i un altre en català. Després de deu anys de radiotelevisió pública, per primera vegada són presents aquestes llengües. És d'esperar que vagin guanyant terreny poc a poc, conforme es vagin veient de manera normal, que és el que crec que s'ha aconseguit.

Al sud de la Franja, a la vall del Mesquí, hi ha alguns llocs on no es fa català perquè els centres i els pares no els demanen. Però en el CRA d'Olea, hi ha pobles com el de Foz Calanda, que n'han demanat l'assignatura i se'ls ha negat perquè no era la seua llengua materna. Tanmateix, a la Vall Alta i Mitjana de l'Isàvena, i a l'Alta Llitera, com ara Sanui, fan classes d'aragonès sense cap problema, tot i que la seua llengua materna és el català. Com s'entén aquesta

contradicció?

Estem davant d'una qüestió administrativa relacionada amb la forma en què la Llei de Llengües tracta els territoris d'utilització històrica predominant, una cosa que prové de la reforma de l'Estatut d'Autonomia de 2007, on es va introduir aquest concepte en les Corts Generals mitjançant una esmena conjunta del PP i el PSOE. Per tant, municipis com Foz Calanda no estarien dins de la regulació l'ensenyament del català. Sanui és un cas especial perquè en aquest municipi hi ha poblacions de parla aragonesa i catalana, per tant si les famílies sol·liciten ensenyament de l'aragonès cal donar-la.

Per a la formació de mestres de Català des d'Aragó seria important que a la Facultat de Ciències de l'Educació d'Osca, per exemple, hi hagués alguns crèdits de Català. Serà possible algun dia? Quin problema hi ha?

En 2020 es va aconseguir incorporar un esment de mestre d'aragonès en el grau de magisteri que s'imparteix al Campus d'Osca. Va costar uns quants anys i no fou una feina fàcil perquè constitueix un llarg procés en el qual intervenen diversos actors. Jo crec que la incorporació del català al currículum del magisteri és una assignatura (mai millor dit) pendent que s'haurà d'abordar aviat.

Per últim, en les freqüents visites a les nostres viles franjolines en aquests anys com a director general, com has vist l'estat de salut de l'ús del català en la vida quotidiana? Penses que es manté, es va perdent?

Ha estat un veritable plaer crear vincles personals amb molta gent que treballa des del territori per la seva llengua i la seva cultura i que tracta de fer veure a la resta dels aragonesos que també el català forma part del nostre patrimoni cultural. I ha estat també molt gratificant comprovar el dinamisme de les entitats que, dia a dia, treballen per a mantenir i conrear la llengua catalana a l'Aragó. Si es continua per aquesta línia no tinc cap dubte que el català es mantindrà viu.

Taula rodona Veus en el Cerç

// ARTUR QUINTANA I FONT

El 14 de març, ha tingut lloc al Liceo d'Alcanyís la clausura de l'exposició *Veus en el cerç*, creada per la DGPL, sobre les escriptores en aragonès i català, present a la ciutat des de la inauguració el 4 de febrer, i sobre la qual ja us vam informar —en podeu llegir el text a *tempsdefranja.org*. L'exposició havia estat prèviament a Jaca i Saragossa, i seguirà el 18 a Mequinensa. Sembla que després anirà només a Benasc. I perquè no, en tot cas, a Barcelona, on fàcilment trobaria bona acollida i gent interessada tant al Centre Aragonès com a la Universitat? I a Osca tampoc, o a Fraga, ciutats ambdues les més populoses tant de l'aragonesofonia la primera, i de la catalanofonia nostrada la segona? Us ho deixo ací.

Na Maria Teresa Moret, comissària amb Chulia Ara de l'exposició, ha presentat els ponents de la taula rodona, formada per l'escriptor Màrio Sasot, ben conegut pels lectors de *Temps de Franja*, revista d'on n'havia estat director, i ara ho és d'*Styli locus*, a més de finlandesa; pel professor de literatura castellana de la universitat de Saragossa José Àngel Sánchez, amb un bon gruix d'escrits sobre les lletres en aragonès, i per Merxe Llop, poeta, narradora i assagista, i directora amb en Sasot d'*Styli locus*.

En Sasot va tractar de les escriptores en català, en Sánchez ho feu

de les que escriuen en aragonès, i na Llop es presentà a ella mateix, com a poeta i narradora. Sobre les escriptores en català, en Sasot es va centrar en les del Matarranya Històric —de la Ginebrosa a Nonasp—, més nombroses, que les que hi ha al nord de l'Ebre —unes 8 contra unes 22. Totes són de la nostra contemporaneïtat. D'autores més antigues no sembla haver-n'hi cap, tret de lletres d'algunes reines amants de la literatura. La situació canvia en el cas de les escriptores en aragonès, com va explicar en Sánchez, on si que hi ha algunes dames del període barroc, Isabel de Rodas i més encara l'abadessa de Casbas, Ana Abarca de Bolea, que sense ser gaire conscients —per no dir gens— del que feien, versificaven en aragonès. Però l'esclat de les dames escriptores en aragonès no comença fins a la dècada dels 70 del segle passat i continua amb empenta a l'hora actual, en tots els gèneres. La poeta i narradora Merxe Llop va exposar l'aspre camí que

DALT: Màrio Sasot, Merxe Llop i José Àngel Sánchez
DRETA: Marta Castelló i Alberto Martín delectant els assistents

SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

va haver de sofrir per a descobrir que podia escriure en la seua llengua, una descoberta que han hagut de fer tots els escriptors tant si escriuen en català com en aragonès. Na Llop sense els seus estudis al Principat difícilment hauria pogut esdevenir escriptora aragonesa en català. La Taula rodona va estar emmarcada per l'espectacle musical i rapsòdic de Políglota teatre format per Marta Castelló i Alberto Martín sobre versos de na Teresa Jassá especialment.

Entre el públic força nombrós vaig advertir la presència d'uns quants lapaistes, els que neguen que a l'Aragó parlem en català, com ara na María José Gascón, batllessa de la Codonyera, especialment coneguda per la seua participació en els ominosos Fets de la Codonyera.

ENTRE DOS AIGÜES

Vòmit // Marina d'Algars

D'uns temps ençà tinc unes ganes de vomitar estranyes. «Serà cosa de l'edat!», em dic. Em venen de sobte, però en veritat hi ha un vincle entre aquesta sensació orgànica i certes coses que em passen. L'altre dia, després de vuit minuts d'espera perquè una persona em mirés a la cara en l'oficina de la TSS, m'allarga un full amb els telèfons on he de trucar per tal de sol·licitar hora. «Solament vull fer una consulta telefònica», li dic. És igual. «Miri bé que hi ha dos números, l'un és de pago», comenta sense traure la mirada de la pantalla del seu ordinador. «Cal trucar a les set de la matinada perquè quan s'omple la llista ja no donen cita». L'endemà, a les set, ja tenia el telèfon a l'orella. Cinc minuts de la veu d'un robot amb veu femenina. Ja se sap: «Si la seua consulta és sobre... premi u, si és de... premi dos...» etc. Després de deu minuts amb el dit amunt i avall, la senyoreta robot, molt amablement em diu que

no hi ha cita a la meua província, que ho torni a intentar un altre dia. «No vull vomitar», em dic. Vaig a prendre un cafè al bar del xino i el trobo poc afable, també és estrany perquè és un home molt xarrador. «Què li passa?» Li pregunto. «M'ha arribat lo rebut de la llum, 1.400 € i solament tinc la nevera i dues màquines». Sé que ell i la seua dona treballen 20 hores diàries, i no aixequen el cap des de la pandèmia. Vull vomitar. «Serà el cafè», penso. Fullejo el periòdic! Més ganes de vomitar. No veig les notícies a l'hora de dinar perquè vomitaria. Realment no sé si aquesta sensació ja s'ha fet crònica en mi. L'edat es un animal exhaust de suportar bilis que fan impossible pair tot allò que hem d'empassar-nos forçats per la involució burocràtica i política, per les guerres, per la desigualtat... Solament em queda confiar en la humanitat d'algunes persones individuals i en grups. O potser somiar!

Cat/Aragonario

El Cataragonario és una nova eina per difondre i promocionar el català a l'Aragó alhora que protegeix les paraules pròpies de les varietats dialectals aragoneses. Es tracta d'un diccionari digital que s'estrena en més de 8.000 entrades i s'anirà ampliant de manera progressiva.

Diccionari dialectal
del català d'Aragó

ARAGON

www.lenguasdearagon.org

Utilitza'l des de l'ordinador

Triu el sentit de la traducció i escriu la paraula al quadre de cerca

I ací els resultats!

Utilitza'l des del mòbil

1. Triu el sentit de la traducció

2. Escriu la paraula que vols buscar

3. Fes clic a la lupa i... ja tens els resultats!

Cat/Aragonario

Castellano normativo

murciélagu
sustantivo femenino (s. f.)

Catalán normativo
ratapinyada

Catalán de Aragón

muríac

Baix Aragó-Casp

morísec

Baix Cinca, Sopena (La Ribagorça)

murcegot

Fraga (Baix Cinca)

muriciego

Peralta de la Sal (La Litera)

ratampanada

Vall-de-Roures (Matamoras)

Alcanyís rebrà el tresor bibliogràfic i fotogràfic Quintana-Schmidt

// REDACCIÓ

El matrimoni format pels nostres benvolguts socis i activistes d'ASCUMA i ICF Artur Quintana i Sigrid Schmidt han arribat a un acord amb l'Ajuntament d'Alcanyís per a donar a la biblioteca d'aquesta ciutat els seus fons bibliogràfics. La parella té registrats, amb el seu Ex-libris, en la seua residència habitual de la Codonyera, 8.200 volums. Les obres estan majoritàriament escrites en llengües romàniques, germàniques i turca. Dels 4.300 volums cedits de llengües i literatura romàniques, 900 corresponen a llengua i literatura aragonesa; 1.100 a llengua i literatura castellana i 1.800 volums són de llengua i literatura catalana, 500 dels quals pertanyen a l'àmbit de la llengua i literatura catalana d'Aragó. Un altre mig miler d'exemplars corresponen a obres en altres llengües i literatures romàniques, com ara el francès, l'occità i el gallec.

El filòleg deixa també a la Biblioteca alcanyissana 2.100 volums de llengües i literatures anglosaxones, dels quals, de llengua i literatura alemanya en van 1.500; de llengua i literatura anglesa 500 més, i un altre centenar pertanyen a altres llengües i cultures, principalment escandinaues. D'exemplars en turc, llengua de la qual és experta na Si-

grid Schmidt, hi ha uns 700 volums.

La Biblioteca Quintana-Schmidt inclou també una recopilació d'Antoni Fuster i Valldeperes, escriptor del Grup Modernista de Reus (300 novel·les escrites en castellà, català i francès) així com col·leccions completes de revistes i publicacions dels àmbits lingüístics i culturals esmentats. L'Ajuntament d'Alcanyís rep també 300 fullets i cartells, així com mig miler d'exemplars audiovisuals.

Una de les parts més importants del llegat Quintana-Schmidt és un conjunt de més de 20.000 imatges procedents de l'arxiu audiovisual de Sigrid Schmidt recopilades durant més de cinc dècades.

El conveni reflecteix que «aquest conjunt documental i bibliogràfic

estarà a disposició dels investigadors i del públic en general per a la seua divulgació, de la manera que els responsables tècnics de l'Arxiu-Biblioteca Municipal d'Alcanyís considerin més oportuna, en què prevaldrà que el conjunt documental i bibliogràfic estigui sempre en les condicions de seguretat i conservació que en garanteixin la preservació. En aquest sentit, es mantindrà el conjunt documental i bibliogràfic com una unitat, per tal que no es dispersi, independentment que el tractament tècnic obligui a la seua separació física per qüestions de preservació, a una descripció diferent per a cada tipologia documental, etc., dins de l'Arxiu-Biblioteca Municipal d'Alcanyís».

La donació de tot el conjunt documental i bibliogràfic es farà efectiva després de la mort dels propietaris, en un procés que anirà, això sí, anticipant el lliurament previ i progressiu d'algunes parts d'aquest conjunt per a la seua incorporació i estudi als fons de l'Arxiu-Biblioteca de l'Ajuntament d'Alcanyís. Jorge Abril, el regidor de Cultura, valorà la importància d'aquesta col·lecció «que s'afegirà als arxius històrics notariaus, documentació del partit judicial i altres donacions de col·leccions privades que ja existeixen».

Artur Quintana, Ignacio Urquizu y Sigrid Schmidt
AYUNTAMIENTO DE ALCAÑIZ

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Pintura // Ramon Sistac

Del llatí PICTURA en totes les llengües romàniques: *pittura*, *peinture*, *pictura*...

La lectura de *La dona més pintada* de Màrius Serra m'ha fet pensar que, de les arts majors, pintura i escultura són les més difícils de digerir. L'arquitectura és un servei col·lectiu, mentre que la música, que es compartia, ara també s'escolta individualment. Pel que fa a la literatura, el consum, almenys d'ençà de l'alfabetització de la població, és bàsicament privat i a l'abast de tothom, perquè els llibres es compren, es recompen, s'empren, és furten o s'agafen de la biblioteca. En canvi, els canals de difusió de la pintura no estan gens clars. Pots cercar un quadre a Internet, però ni hi és tot el que voldries, ni les pantalles donen prou la talla. També pots visitar museus, però l'oferta, molt limitada, no és pas a la carta. I, pel que fa al seu consum privat, és com entrar la dimensió desconeguda. Tret dels pòsters, l'accés a l'obra de qua-

litat és pràcticament negat al comú dels mortals. Pensem que, per exemple, un *Tirant lo Blanc* el pots gaudir per 3,99 € (0,49 € en digital). Què podria costar, per contrast, assaborir privadament el retrat de Federico da Montefeltro de Piero della Francesca, per posar una obra del temps del Tirant? Perquè, a més del valor intrínsec, entrem en el món del mercat especulatiu; el mateix que fa que uns calçotets meus vells abandonats en una calaixera no valguen ni per a draps, però si fossen de Freddy Mercury, encara que els hi hagués desat bruts, costarien una fortuna.

La conseqüència és que la majoria de nosaltres som llecs en pintura, tret del que coneix tothom. En canvi, tota persona culta sap situar els grans autors de la literatura. Però a mi, en qüestió d'art, no m'enredareu: el cuiner, la cuinera, és l'únic artista que es pot menjar la seua obra d'art. D'ací el respecte i admiració que els tinc.

Artur Quintana i Font, membre d'honor de l'AAL

// ACADÈMIA ARAGONESA DE LA LLENGUA

Ja fa 57 anys, en la Setmana Santa de 1966, que el matrimoni format per Artur Quintana i Font i Sigrid Schmidt von der Twer entrà en contacte directe amb els habitants, les viles i les terres del Matarranya. D'aleshores ençà, Artur Quintana ha dedicat molts dies i anys, esforços i afanys en aprofundir en el coneixement de la cultura popular aragonesa, de les llengües patrimonials d'Aragó i de les literatures associades a eixa cultura, a eixes llengües i, en especial, a unes terres i a les persones que les habiten. Sense oblidar en cap moment, el seu compromís amb altres llengües i cultures desfavorides, en especial amb l'occità.

L'any 1972 començà a treballar com a bibliotecari a Espira, Palatinat, feina que, des de 1980, compaginà amb la de professor de llengua i literatura catalanes a la Universitat de Heidelberg, fins al 2001 en què es jubila de bibliotecari i al 2003 de professor universitari. Si bé sempre ha compaginat la residència al Palatinat amb llargues estades a la Codonyera, en la darrera dècada el matrimoni Quintana-Schmidt ha fixat la residència a la Codonyera, al Lloc.

N'Artur està ocupat, de la redacció de reculls de memòries dels quals ja s'ha publicat La Vall de Balat. Memòries de l'Aragó (1948-2003) i una nova edició que s'allarga fins a l'any 2017. Ara té en curs de redacció i edició les memòries, de caràcter més personal i familiar, d'ell mateix i de na Sigrid, Estampes de família i Memòries i treballs valencians.

El doctor Quintana ha estat guardonat amb la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya el 2016 i amb el Premi Desideri Lombarte del Govern d'Aragó d'aquell mateix any. També és membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans des del 28 de febrer de 2006. Ara, el proppassat 27 de febrer, en el Ple de

la sessió extraordinària de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, sense cap vot en contra ni en blanc dels assistents al Ple, ha estat nomenat membre d'honor de l'AAL.

Jornada de treball a Mequinensa

El proppassat 27 de gener el «Centre d'Estudis Jesús Moncada» de Mequinensa va acollir la jornada de treball organitzada per l'Institut aragonès del català (AAL) i el Grup de

recerca ODELEUM (UdG): a l'entorn de «Els parlars de la Franja davant del procés d'estandarització del català: d'identitats complexes, connexions emocionals i circumscripcions limitadores».

Va obrir l'acte a les 10 del matí l'alcalde de Mequinensa, Antonio Sanjuán, qui va assenyalar la necessitat d'esdeveniments com aquests que normalitzen la qüestió lingüística en el territori aragonès i afegí que iniciatives com aquesta seran sempre benvingudes al Poble, tot seguint la tasca iniciada per l'alcaldessa Magda Gòdia.

La jornada de treball –que preténia establir vincles entre institucions i donar a conèixer les línies de recerca que els diferents investigadors estan duent a terme– s'inicià amb la ponència de Francesc Feliu (UdG), «La Franja des de fora, com a camp de reflexió: un projecte de recerca sobre sentiments, fronteres i estàndard». Tot seguit Javier Giralt,

president de l'AAL i professor de la Universitat de Saragossa, va incidir en la situació legal de les llengües d'Aragó i les iniciatives que l'Acadèmia estava duent a terme amb la ponència «L'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, una institució ignota dins i fora». La ponència de Miquel Àngel Pradilla (URV) va girar entorn a «El català nord-occidental. Una mirada des de la lingüística de les varietats». Esteve Valls (UIC) va tractar «L'efecte frontera en les dinàmiques recents del català més occidental», i va cloure les ponències del matí el mequinensà Hèctor Morret amb «El paisatge de Moncada».

Les ponències de la tarda es van iniciar amb «L'actual situació sociolingüística de les comarques de la Franja», per part de Natxo Sorolla (Unizar). Van continuar, Maite Morret, Iraide Ibarretxe i Andrea Ariño (Unizar), amb una de les línies de investigació en què estan immersos: «Metàfores, llengües i identitats: els camins emocionals dels parlants de la Franja». Tot seguit, Annabel Gràcia va mostrar els resultats de la seua tesi doctoral, «La vinculació emocional dels parlants amb la seua llengua. El cas del nord-occidental lleidatà». Ramon Sistac (IEC-UdL) va incidir en un fet que preocupa a molts parlants de la Franja, «La identitat: eixa pedra a la sabata». I va tancar la jornada la ponència de Pep Nadal (UdG), «La llengua, de vegades, em molesta».

Dissabte al matí els ponents van gaudir de la visita guiada pels espais museístics de Mequinensa, així com un passeig pel Poble vell de Mequinensa.

Artur
Quintana
KURT KELLER

Foto de
família a
Mequinensa
AAL

Les petjades aragoneses de Josep M. Espinàs

// BERENGUER DE MUSSOTS

El dia 5 del propassat mes de febrer moria a Barcelona el prolífer home de lletres i activista cultural barceloní Josep Maria Espinàs i Massip als 95 anys, a poc més d'un mes de fer-ne 96.

Aquest escriptor polifuncional i viatger empedreït, tingué, pel que sabem, el primer contacte —si més hi ha testimoniatge en escrit publicat— amb les terres aragoneses de llengua catalana en l'article «Donde el Ebro se llama Ebre», un dels cinc que van configurar el reportatge aparegut al setmanari *Destino* entre el setembre i l'octubre de 1961 amb el títol *Todo el Ebro en ciclomotor*, reportatge que, ara en català, aplegà en el volum: *Seguint tot l'Ebre amb un primitiu Velosolex* (2003). En concret, en el capítol acabat d'esmentar, Espinàs descriu, després d'haver passat la nit a Mequinensa i d'esmorzar a la vora d'un viatjant de comerç, com d'assedegat es va trobar fent el camí, mig improvisat, que d'aquella vila minera el va menar a la de Faió, vila que visità fugaçment i on, sense ell se n'adonés, i d'acord amb Joan Coromines, l'Ebre torna a dir-se, popularment si més no, Ebro, ni que sia com a romanalla del passat mossàrab d'aquesta part del país;

però això és un altre tema que ara no ve al cas.

El 1990 dedica un dels primers dels seus nombrosos volums peripatètics a la comarca de Llitera: *A peu per la Llitera (Viatge a la frontera de la llengua)*. La lectura, o no, de l'obra despertà, d'acord amb la crònica signada per Francesc Blanc i Castells al número 8 (Hivern de 1991) de la històrica revista *Desperta Ferro!*, reaccions ben diverses, com ara quan van atorgar a J. M. Espinàs l'extint i ingrati premi Eixordiga del certamen “Personajes Litera 90” promogut pels sectors més contraris a la cultura i la llengua pròpies del país. Amb tot, cal afegir que el 27 d'abril d'aquell any de 1990 es presenta aquesta obra a Tamarit de

Llitera, en dues atapeïdes sessions, tenses en ocasions, però sempre animades i, en certa manera, enriquidores.

Sis anys més tard, el 1996, es publica *A peu pel Matarranya (Viatge a l'Aragó que parla català)*, volum ocupat en descriure l'experiència de transitar per les terres i les viles de la llengua oriental d'Aragó. En el número 11 (desembre de 2000) de la també històrica revista matarranyenca *Sorolla't*, na Teresa

Jassà publica una “Carta oberta a Josep Ma Espinàs” en què la poeta i ceramista calaceïtana se centra en la breu estada del passavolant barceloní a Calaceit tot ressaltant aspectes de la història de la vila que Josep Maria Espinàs no va saber veure en una breu i impressionista visita.

I potser encara es podia esmentar la publicació el 2006 *A peu per Aragó (El Somontano)*; i encara més cal esmentar un parell de títols dedicats a territoris del Principat ben propers a l'Aragó catalanòfon: *A peu per la Terra Alta* (1989). I, esclar, l'inici de tot: *Viatge al Pirineu de Lleida* (1957), en companyia de Camilo José Cela que, en paral·lel, va redactar *Viaje al Pirineo de Lérida*. (1965).

NO SOM D'EIXE MÓN

Més enllà de simbolismes // Francesc Ricart

L'últim diumenge de febrer, com cada any, a Montserrat es va fer la Renovació de la Flama de la Llengua, un acte simbòlic a càrrec d'una entitat de la Federació Excursionista de Catalunya, que enguany corresponia a la de Mataró. Hi vaig trobar Josep Murgades, el filòleg savi de Reus que també és un muntanyenc reconegut i que procura complir cada any amb el «precepte de Montserrat». La trobada i la curta conversa que vam tenir em va fer present el concepte de fidelitat lingüística que va «promocionar» el Dr. Badia i Margarit quan el II Congrés Internacional de la Llengua, l'any 1986 i que ara ens hauria de fer servei.

Casualitats de la vida, com diria aquell, el dia 27 de febrer, l'endemà de Montserrat, el President de l'Academia Aragonesa de la Lengua signava el primer acord normatiu pel qual s'estableix que l'ús oficial del català a l'Aragó seguirà allò que diga l'Institut d'Estudis Catalans o l'Academia Valenciana de la Llengua. Un acord necessari de gran càrrega simbòlica que,

sens dubte, cal atribuir a «l'equip» de l'Institut Aragonès del Català i que cal aplaudir perquè no deixa cap dubte sobre la naturalesa de la llengua ordenada per Pompeu Fabra que parlem a les comarques de la Franja.

Una altra cosa serà com es passa a l'acció a les nostres comarques a partir dels instruments —vull dir les institucions— i es posen recursos i s'impulsen polítiques adreçades a fer present i impulsar la llengua en tots els àmbits, començant per l'ensenyament i arribant a la vida pública. I és que en el moment tan delicat que viu el català —des de Fraga fins a Maó— ens calen mesures de gran «tonatge» capaces de capgirar la tendència negativa de les últimes dècades que ens aboquen a una situació límit.

En fi que, si no estem amatents, entre el sentiment de la fidelitat lingüística de Badia i els simbolismes de Montserrat i l'Acord normatiu de l'Academia, se'ns pot escolar la llengua.

Dones que no reculen

// LLUÍS RAJADELL

L'escriptora i directora teatral Marta Momblant guanya el premi Guillem Nicolau del Govern d'Aragó de 2022 amb *Dona, lletra, aigua*, un llibre de relats ambientat a Beseit.

El darrer premi Guillem Nicolau del Govern d'Aragó per a una obra escrita en català torna a quedar-se a la comarca del Matarranya —ho fa des de 2018—, que és, a més, el paisatge protagonista de la novel·la guanyadora, '*Dona, lletra, aigua*', de Marta Momblant. És la tercera vegada que Momblant s'emporta el premi —ja ho va fer els anys 2009 i 2018— amb una narració, en aquest cas ho fa amb un recull de contes que aporten una perspectiva femenina i feminista del Matarranya, un territori que ix retratat des de distints punts de vista: geogràfic, humà, econòmic, social i cultural. Les protagonistes de les narracions són dones valentes que s'enfronten a les convencions socials, a les opinions majoritàries o als maltractes de les seues parelles. I n'ixen guanyadores.

Encara que, si filem una mica més prim, cal dir que l'escenari dels contes és Beseit, el lloc on l'autora

va viure des de 2006 a 2014 i al que està vinculada per lligams familiars i d'amistat. Llegint el llibre, el lector se'n farà una idea de les formes de vida i de la manera de pensar de la gent que viu a aquest poble del cor dels Ports. També apreciarà el paisatge que l'envolta, amb l'aigua —ja ho diu el títol— com a ingredient principal. Aprendrà com es conrea un hort, com es porta una granja de gorrinos o com el poble es relaciona amb el cap comarcal, Vall-de-roures.

Un dels relats més rodons, '*Dins la soll*', parla de la vida del granjer, un ofici cada vegada més fre-

qüent a les terres del Matarranya, que tenen en la ramaderia del porc i la transformació càrnica el pilar fonamental de l'economia. Però parla també de relacions tòxiques de parella, del maltractament masculista, del renàixer i de les segones oportunitats quan passa la tronada.

Un altre dels contes, '*Toll de lletres*', gira al voltant d'una altra constant comarcal: la lluita d'una part de la societat matarranyenca —la més conscient de la precarietat de la llengua materna— per la dignificació i revitalització del català. La protagonista, la Petita Salvatgina, s'ha de trobar amb les carades de la "veïna maleïda" a l'hora de defensar allò tan just i evident com "l'Aragó trilingüe".

La narració conta, passa a passa, com la protagonista participa en una mobilització a favor de la llengua materna en els temps de la 'lapao' i també com ha d'enfrontar-se amb la incomprensió de part del veïnat. Però tira per avant, amb la satisfacció del deure acomplert.

I és que les dones de la Marta Momblant no reculen més que per a prendre impulsos.

L'editor Chusé Aragüés; la guanyadora del premi Arnal Caveró, Lucía López; el director general de Política Lingüística, José Ignacio López; i la guanyadora del premi Guillem Nicolau de 2022, Marta Momblant
GOBIERNO DE ARAGÓN

Mil veus i accents en la prosa de Marc Cornell

// MÀRIO SASOT

Després de dotze anys de sequera naix una nova col·lecció de llibres de creació en llengua catalana a l'Aragó de mans de l'editora privada Gara d'Edicions, «Entre 2 aigües» dirigida per Chusé Aragüés. Es tracta de *Contes compromesos*, un recull de relats de Marc Cornell, íntim alter ego d'Hèctor Moret, que al llarg d'una intensa i fructífera vida com a filòleg, caçador de paraules i amant de calcigar els indrets franjolins i altres terres frontereres, s'ha vist «compromès» a escriure per a diverses revistes i institucions d'eixes zones.

En les nou narracions que conté el llibre, podem recórrer mentalment, i quasi visualment, les terres i viles de l'Isàvena, l'Alt i Mitjà, com Espés, Calbera, Ovarra, Catrossit,

Rallui, Torlarribera i d'altres llogarets del Pallars i la Ribagorça catalana.

També podem rellegir mites ancestrals d'*aqueras montañas*, com el Toni Butoni, el compte Arnau, les llegendes de Sant Jordi, el Senyor d'Espés, en Pairot, n'Alonzo, les encantàries, al temps que ret sentit homenatge a escriptors que han conreat aquest art de recopilar i revisar llegendes com el pallarès Pep Coll o el barceloní Joan Perucho.

També hi ha algun relat de temàtica més actual com el de "Barcelona no és Barcelona [...]" o Pandicosa no és Panticosa [...], on l'autor s'endinsa en terrenys polèmics

Coberta del llibre
CARLES TERÈS

sòcio-futbolístics i metalingüístics.

I enmig d'aquesta ziga-zaga d'emocions mítiques, nostàlgies investigadores i recorreguts per paisatges i personatges, brollen sense atur paraules quasi oblidades del nostre acerb, com *cadolla*, *aljub*, *alifara*, *fardatxo* (del qual Cornell/Moret trasllada una història seua del vers a la prosa), *estaltzi*, *sadurija* i altres, recollides en el pròleg pel mestre Artur Quintana.

L'editor, Chusé Aragüés, ens comenta que la col·lecció està oberta a originals en llengua catalana «sense posar límits geogràfics» i que per la seua publicació «només es valorarà la qualitat i l'interès de l'obra».

Al pa, pa, i al vi, vi...

// JOAQUIM TORRENT

Darrerament hi ha hagut una certa polèmica arran de l'ensenyament de la llengua a la Vall de l'Isàvena. Pel que fa a la qüestió caldria fer algunes consideracions prèvies: lluny de les elaboracions virtuals tenim la realitat dels parlants i la intel·ligibilitat mútua, i resulta indiscutible que quan aquesta intel·ligibilitat és recíproca en més d'un 90% i s'acosta al 100% estem parlant de la mateixa realitat, llengua o diasistema; de fet un diasistema té una mateixa llengua en els orígens, si voleu una "protollengua", que per avatars històricopolítics ha esdevingut dos, o més, llengües oficialment diferents però mútuament intercomprensibles, com seria el cas de les llengües escandinaves o del gallec i el portuguès, i, també, de l'occità, el català i —per a alguns— el ribagorçà sud-occidental, que inclouria el ribagorçà baix-occidental i el mig-occidental, malgrat l'exigüitat de parlants d'aquest darrer.

És una evidència que les parles de la Vall de l'Isàvena encara es mantenen dins l'àmbit del domini lingüístic català, i que, com ja hem apuntat, la seua intel·ligibilitat mútua amb la resta de parles del domini s'acostaria al 100%, a anys llum, per exemple, de certs "dialec-tos" d'altres llengües, mútuament intel·ligibles però que per raons

Vall de l'Isàvena, la Pobla de Roda
VICENÇ SALVADOR TORRES GUEROLA

polítiques s'ha convingut a designar com a "dialec-tes"; les mateixes raons que es troben en els intents d'incloure els parlars de l'Isàvena en una nova i artificiosa realitat lingüística diferenciada.

Uns intents, a més, que es veuen recolzats pel no reconeixement "de facto" de la catalanitat -amb totes les característiques de transició que vulgueu- d'aquestes parles per part d'algunes institucions i associacions, que propugnen l'ensenyament d'un aragonés genèric, tal com ha exposat recentment el professor Artur Quintana. Sortosament els mestres encarregats saben adaptar-se a la realitat i malgrat tot fan una faena positiva, que ho seria molt més, però, si reconeguessen la vertadera filiació lingüística de la zona i fessen servir una ortografia plenament normalitzada. El que no pot ser és caure en un ultralocalis-

me aïllant i esterilitzant. Tota llengua necessita un estàndard, sense aquest actualment la desaparició és ben segura; la fragmentació porta inevitablement a l'extinció, per això els partidaris d'eliminar llengües advoquen tant per l'ultralocalisme, que acaba fent inservible una parla per a qüestions que ultrapassen

l'àmbit merament local i la reclou a les generacions més grans.

La gent de l'Isàvena té tot el dret a compartir la llengua i cultura comuna amb la resta de gent del nostre domini lingüístic; no s'hi val de fer cap xantatge amb l'excusa de la seua ubicació perifèrica. Precisament en funció d'aquesta situació es podria començar a l'escola en la parla local en els cursos més baixos i fer els dos registres -local i estàndard-, que són complementaris, en els cursos més alts. El que importa és el manteniment de la llengua prescindint d'estèrils batalletes nominalistes i taxonòmiques, i sense conèixer l'estàndard es fa, en ple segle XXI, molt difícil. Si s'aconsegueix aquest manteniment tindrem molt de guanyat i la resta caurà pel seu propi pes, lluny de prejudicis i d'elucubracions i tergiversacions interessades.

XI CAMPUS DE MÚSICA TRADICIONAL I POPULAR
"EBREFOLK"

Terres de l'Ebre, Nord del País Valencià i Matarranya

Peña-roja de Tastavins (Matarranya), diumenge 2 Juliol de 2023

11:00h Cercavila amb gaiters del Baix Aragó i Matarranya
 11:30h-13:00h Taller gratuït de ball tradicional del Matarranya
 13:00h Ronda d'albades amb rondalla i gaiters
 16:00h Dinar popular*

Més informació
www.ebrefolk.cat
 *Inscripcions per al dinar:
 Tel. 978.89.67.07 (abans de divendres)

En acabant, presentació de la revista *Gaiteros de Aragón*, 37 i bureo amb:
 -Rondalla dels Ports de Tortosa (Catalunya-Aragó)
 -Rondalla del grup El Ravall de Vila-real (País Valencià)

vine, que ja sona el riu

ORGANITZA:

Municipi de Tastavins i Peña-roja de Tastavins

PATROCINA:

GOBIERNO DE ARAGÓN
 Generalitat de Catalunya
 Departament de Cultura

COLLABORA:

matarranya
 TASTAVINS
 CUL

BRAVO!

PER LES
QUE
PORTEU
LA MÚSICA
ALCOR

MARIONA
ESCODA

CORAL
INFANTIL
CORS ALEGRES
DE VALLS

#FEMCULTURAPOPULAR

EN
VOZES EN
O ZIERZO

VEUS EN
EL CERÇ

VOCES EN
EL CIERZO

ESCRITORAS EN ARAGONÉS E CATALÁN D'ARAGÓN
ESCRITORES EN ARAGONÉS I CATALÀ D'ARAGÓ
ESCRITORAS EN ARAGONÉS Y CATALÁN DE ARAGÓN

ARAGÓN
www.aragon.es

Octubre 2022 · Agost 2023

Zaragoza · Chaca · Alcañiz
Mequinensa · Fraga · Benás

 GOBIERNO
DE ARAGON